

მარიამ მარჯანიშვილი

უნივერსიტეტის უპეივალის კორტრები ემიგრანტთა მოზონებაში

დიდი ქართველი მეცნიერის, აკადემიკოს ივანე ჯავახიშვილის ცხოვრება-მოღვაწეობის ამსახველ ეპიზოდებს ვრცელი ადგილი უკავია 1921 წლის ქართულ პოლიტიკურ ემიგრანტთა მოგონებებში.

უპირველესად, მოვიყვანთ ამონარიდებს ცნობილი ემიგრანტის მიხაკო წერეთლის მოხსენებიდან, რომელიც 1940 წელს ბერლინში ივანე ჯავახიშვილის ხსოვნისადმი მიძღვნილ საღამოზე გააკეთა: “ივანე ჯავახიშვილი ერთი იყო, როგორც ილია ჭავჭავაძე. მისი სახელის გაგონებაზე ქართველს წარმოუდგება ხატი დიდი ინტელექტის, საქართველოს დიდი მკვლევარისა, რომელიც საქართველოს მიწაზედ დაიბადა და მარადის მის დიდებად ჩაითვლება”.

მიხაკო წერეთლის ეს მოხსენება, ჟურნალ “Revue de Kartvelologie“-ში (vol. XXIV, პ.323-360) გამოქვეყნდა. მასში ავტორმა ღრმა მეცნიერულ დონეზე გაანალიზა ივანე ჯავახიშვილის ღვაწლი “ქართველი ერის ისტორიის“ ორტომეულის გამოცემის საქმეში. მათში მოთხრობილია ქართველთა საწარმართო სარწმუნოებიდან დაწყებული საქართველოს პოლიტიკური ბედი, რთულ და ძნელ საერთაშორისო პირობებში ბრძოლა არსებობისათვის. ბოლოს კი პოლიტიკური გაერთიანება და ძლიერი სახელმწიფოს შექმნა, რომელმაც მაშინდელ აღმოსავლეთში დიდი როლი შეასრულა.

“ქართველი ერის ისტორია“ არის ივანე ჯავახიშვილის ნაშრომების ნამდვილი მარგალიტი, რომელშიც დიდ ქართველთა, მეფეთა და სხვა მოღვაწეთა წარმოჩენით გადმოცემულია ქართველი ერის ისტორია და პოლიტიკა.

ავტორი “ქართველი ერის ისტორიის“ შემქმნელს ივანე ჯავახიშვილს ერის აღმზრდელად წარმოგვიდგენს, რომელმაც დამონებულ, სიკვდილის პირზე მისულ ქართველ ერს ამ წიგნებით გაუასკეცა სიყვარული თავისი ისტორიისა და მომავლის იმედი ჩაუსახა.

ბუნებით რაინდი, გულით სრული ქართველი ურყევი რწმენით იღვა სამშობლოს სადარაჯოზე.

მიხაკო წერეთელი მეცნიერის ფასდაუდებელ ღვაწლთან ერთად ეხება მის პიროვნულ ხატსაც. “ჩვენი უფროსი და ბატონი“ იყო ივანე, რომელსაც ბატონობა შეეძლო და იცოდა ბატონობა არა მარტო როგორც დიდგვარიანმა და ჩვეულმა ბატონობას, არამედ როგორც დიდ-სულოვანმა კაცმა. უაღრესად ტკბილი და პატივისმცემელი ყველასი და ყველასაგან პატივ-ცემული”.

მიხაკო წერეთლის სიტყვებს რემარკად გასდევს ის აზრი, რომ შეიძლება იყო დიდი მეცნიერი, მაგრამ არ იყო დიდი ადამიანი, მაშინ როდესაც ივანე ჯავახიშვილი შემკული იყო ორივე ნიჭით.

მისი მოხსენება ივანე ჯავახიშვილის “ქართველი ერის ისტორიის“ I ტომის 1908 წლის პირველი გამოცემის მესამე თავი, რომელიც ორიგინალში

დასათაურებულია: “ქართველების ეროვნული წარმართობა“ - ავტორმა თარგმნა და 1912 წელს სოლიდურ ინგლისურ სამეცნიერო ჟურნალ “The Quist“-ში (№2, №3) გამოაქვეყნა (“ლიტერატურული საქართველო“, 1987, გვ. 6-7).

ივანე ჯავახიშვილზე საყურადღებო მოგონება დაგვიტოვა ემიგრანტმა ვახტანგ ლამბაშიძემ ჟურნალ “კავკასიონის“ ფურცლებზე: “საერთო მშვენიერ სურათს აგვირგვინებდა პროფესორების ჯგუფი, რექტორის გარშემო მყოფი და მეტადრე ჩვენი სასიქადლო ისტორიკოსი ბ. ივანე ჯავახიშვილი, რომლის სახეც კმაყოფილების და აღტაცების შარავანდედით იყო მოცული. სხვა დიდსა და დაუფასებელ ამავთან ერთად, მან ის ამავცი დასდო ქართულ უნივერსიტეტს, რომ პირველი რექტორობა პროფესორ პ. მელიქიშვილს არგუნა და ამ რაინდული საქციელით მაგარი საფუძველი გაუსკვნა ჩვენს პირველ ტაძარს მეცნიერებისა: დამსახურებული, დიდი ხნის მუშაკი, მეცნიერი დააყენა სათავეში, რასაც დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა ქართული და ნორჩი უნივერსიტეტისათვის“ (“კავკასიონი“, 1968, გვ.29).

ივანე ჯავახიშვილის დიდ პიროვნებაზე, მოქალაქეობრივ სიმამაცესა და მოწამის სულის მატარებელ მოძღვარზე საუბარი ცნობილი ემიგრანტის გივი კობახიძის მოგონებაში, რომელიც 1956 წელს გაზეთ “ქართველ ერში“ დაიბეჭდა საგანგებო ნარკვევის სახით “ივანე ჯავახიშვილი“.

ავტორი აქ ერთ მრავლისმეტყველ ფაქტზე ამახვილებს ყურადღებას: “1937 წელს, სწორედ დიდი დაჭერების დროს, როდესაც სტალინისა და ბერიას ტერორმა დიდი ფიზიკური ვნება მიაყენა ქართველ ხალხს, ბერიამ გამოიძახა ივანე ჯავახიშვილი თავის დაწესებულებაში “სერიოზულ საკითხებზე სასაუბროთ“...

ბერიამ ივანეს “სთხოვა“ დაეწერა ქართული ბოლშევიკური პარტიის ისტორია. ალბათ, ვარაუდობდა, რომ ამ საშინელი ტერორის ხანაში ივანე შიშით უარის თქმას ვერ გაბედავდა, იკისრებდა “სახელოვანი“ კომპარტიის ისტორიის დაწერას და ამით ბოლოს მოუღებდა თავის დიდ სახელს, ქართველ ხალხში რომ ჰქონდა დამსახურებული. მაგრამ პატარა კაცუნა მწარედ მოსტყუვდა თავის ანგარიშში. დიდ ჯალათს დიდბუნებოვანმა, ქვეკაცს ზეკაცმა აჯობა! ივანემ ცივი უარი განუცხადა მას!

ეთქვა: “ჩემი მიზანი ახალგაზრდობიდან იყო საქართველოს ძველი ისტორიის შესწავლა. ამ მიზანს მინდა ვემსახურო სიკვდილამდე. თქვენ მრავლად გყავთ ახალგაზრდა ისტორიკოსები, რომელნიც პოლიტიკური პარტიის ისტორიას უკეთ დასწერენ“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 172).

გივი კობახიძე მოგონებათა დასასრულს ივანე ჯავახიშვილის ღვაწლზე გადაუჭარბებლად აღნიშნავს: “ივანე გვასწავლის, როგორ მოვუაროთ ერს, ყოველ დროს, აწმყოში და მომავალში... გასულ საუკუნეში უსათუოდ ილია ჭავჭავაძემ იპყრა პირველობის გვირგვინი. XX საუკუნე კი ივანე ჯავახიშვილის საუკუნეა!“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 172).

ყურადსაღებია, მეცნიერის ხსოვნისადმი მიძღვნილი გივი კობახიძის ლექსი:

“თავდადებისკენ მძლედ მომყივანევ,

ძირს დასცი ივერთ მოპირდაპირე,

თაყვანი შენდა, წმინდა ივანევ,

ჩვენო ხანძთელო და ეფრემ მცირე“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 173).

დიდი მეცნიერისა და პიროვნების სრულყოფილი სახეა გამოკვეთილი მწერალ გრიგოლ რობაქიძის მოგონებაში - “ივანე ჯავახიშვილი“, რომელიც

ავტორს 1944 წელს დაუწერია ბერლინში და გამოქვეყნდა 1967 წელს პარიზში. მწერალს თბილისში წაკითხული მოხსენება აწყობილი და გამზადებული ჰქონია კრებულ “ქართველ ერში“ დასაბუქდად, მაგრამ ამერიკელებისა და ინგლისელების მიერ ბერლინის დაბომბვისას სტამბა განადგურებულა. მოგვიანებით ვიქტორ ნოზაძეს მასთან დარჩენილი წერილის დედანი მაინც გამოუქვეყნებია: “1907 წელს საქართველოს დედა ქალაქში ქართველი სწავლული მოხსენებას კითხულობს. თეატრში ტევა აღარაა. მსმენელთა შორის იმყოფება დიდი ქართველი ჭავჭავაძე ილია, რომლის თანადასწრება მთელ კრებას საზეიმო იერსა ჰყენს.

მომხსენებელი ჯერ კიდევ ახალგაზრდაა, ხოლო გონებით უკვე მოწიფული. სწორი, კეთილმოყვანილი სახე, მყუდრო ძლიერების მეტყველი. უბადლო შუბლი, გონიერების ნათელ სათავსად ნაკვეთი. გამოხედვა ღრმა თითქო ჰინდური, რომელიც პირველივე ღიმილით ქართულ ხალას ხიბლად იფრქვევა. დინჯი, აუჩქარებელი - რადგან პასუხსაგებ საქმით დატვირთული... ლაპარაკობს ნელა, პაუზებით: ეტყობა - სწონის და ზომავს ნათქვამს...”

ბუნებრივია, დამსწრენი გულდასმით უსმენენ მომხსენებლის ყოველ სიტყვას და გრძნობენ რომ მათში თანდათან რაღაც იზრდება, რაღაც იმართება, ასე ტკბილი და ძალის მომგვრელი. მოხსენების დამთავრების შემდეგ მსმენელნი აღფრთოვანებით აცილებენ ახლად მოვლენილ სწავლულს, მაგრამ ყველას თვალი მაინც ილიასკენაა მიპყრობილი. უნდა გაიგონ, “თუ რას იტყვის დაუღალავი მოუხრავი საქართველოს კულტურისა.”

საბოლოოდ, ილიას სიტყვა ედება მთელ კრებას, - რიგიდან რიგებს - ვითარ მაღლით განფენილი დასტური. სინარული მატულობს. ბოლოს ეს “განაჩენი“ მომხსენებელსაც სწვდება: “მის მშვიდ სახეს ნათელი ეფინება - თითქოს ჰსურს გამხნევებელს გასძახოს ხევსურულად: “ჯანი მამიმატის!“ ახალგაზრდა სწავლული ივანე ჯავახიშვილია“.

მწერალი გრიგოლ რობაქიძე თავის მოგონებაში ილიას ტრაგიკულად დაღუპვის შემდეგ წარმოგვიდგენს საქართველოს ყოფას და მის რჩეულ შვილს ივანე ჯავახიშვილს, სადაც აღნიშნავს: “ილია იღწვოდა საქართველოს მზეოსან ხელმწიფების აღდგენისათვის: სიტყვით, საქმით, მძიმე ცხოვრებით“.

ყოველივე ამას კურთხევამიღებელი სწავლული ივანე ჯავახიშვილი ხედავს ეხლა ნათლივ: “მან უნდა განაგრძოს ეს გზა“.

მაგრამ როგორ? ჯავახიშვილი მემამტიანეა, მეისტორიე გამოიკვლევს საქართველოს თავგადასავალს - იგი ამით დაეხმარება მის ხელმწიფების აღდგენას. ეს არის ახლა მისი უღრმესი რწმენა, რწმენა უტყუარი და მართებული. გსურს გაიგო “ვინ ხარ,“ უნდა შეიგნო “ვინ იყავ“; გინდა იქცე “რამედ“, უნდა შეიტყო “რა განვლე“; “საითკენ?“ მიზანმხვედრია მაშინ, თუ ესეც იცი: “საიდან?“ ისტორია არამარტო ხსოვნაა წარსულისა - იგი თანვე ქმედითი მონაწილეა მომავლისა. ამ რწმენით იწყებს ჯავახიშვილი თავის მოწოდების ასრულებას...”

აქ მოგონების ავტორი ჩამოთვლის იმ სიძნელეებსაც, რომელიც დიდ სამეცნიერო გზასავალზე ივანე ჯავახიშვილს წინ ელობებოდა: “თავდადებულთა ერთი მცირე ჯგუფი ცდილობს დაარსდეს ქართული უნივერსიტეტი... ამ ჯგუფის თაოსანი და სულის ჩამდგმელი ივანი ჯავახიშვილია.

ქართული უნივერსიტეტი იქცევა ლაბორატორიად ქართული შეგნებისა. შუა გულში აქაც ივანე ჯავახიშვილია: თავგანწირული - რომელიც უმაგალითო თუ არა სამაგალითოა - აგრძელებს იგი ერთხელ დაწყებულ საქმეს...

...დიდია ნაშრომი ივანე ჯავახიშვილისა და ფასდაუდებელი მისი დანატოვარი...

ივანე ჯავახიშვილმა პირნათლად გაამართლა კურთხევა, დიდი ილიასაგან იღუმალი გზით მიღებული და ამით უკვდავყო თავისი პიროვნება ქართველი ერის დაუშრეტელ წილში“ (გ. შარაძე, 1991, გვ. 191-192).

გრივოლ რობაქიძე მთელი თავისი მწერლური ნიჭით, კალმის ერთი მოსმით ხატავს ივანე ჯავახიშვილის პიროვნულ და მეცნიერულ პორტრეტს, მის ფართო დიპაზონს.

საერთოდ, ემიგრანტები თავიანთ მოგონებებში ივანე ჯავახიშვილისადმი ღრმა პატივისცემასთან ერთად მისი მეცნიერული მემკვიდრეობის შესანიშნავ ცოდნასაც ამჟღავნებდნენ.

ამ მხრივ საინტერესოა ასევე გიორგი თარხან-მოურავის მოგონებაც: “...პეტერბურგში განსაკუთრებით მჭიდროდ დაუმეგობრდა ნინო (გიორგის ასული თარხან-მოურავი) ივანე ჯავახიშვილს, ლუარსაბ ანდრონიკაშვილს, ზურაბ ავალიშვილს და გიორგი ყაზახაშვილს.

1903 წელს მისი თაოსნობით, მისი დედის ბინის დიდ დარბაზში ივანე ჯავახიშვილს, რომელიც იმ წელს დაბრუნდა გერმანიიდან, სადაც უნივერსიტეტის მიერ მივლინებული იყო 2 წლით სადისერტაციო შრომის მოსამზადებლად, - მისცეს შესაძლებლობა ქართველი სტუდენტებისა და ოჯახის ნაცნობებისათვის წაეკითხა “ქართველი ერის ისტორიის“ კურსი ქართულ ენაზე, რაზედაც მას უნივერსიტეტში პირობა არ ჰქონდა.

1903 წელს ივანე ჯავახიშვილთან ერთად, მას ესტუმრა, აგრეთვე, საზღვარგარეთიდან დაბრუნებული ახალგაზრდა მეცნიერი იურისტი ზურაბ ავალიშვილი...

ამ დარბაზობის დროს ი. ჯავახიშვილი მოუყვა ზურაბსა და ნინოს “ქართული ეკლესიის ისტორიას“, რასაც საკმაოდ დიდი დრო მოუწია.

ორივე მსმენელი დიდი ყურადღებით უსმენდნენ “ლექტორს“, მაგრამ ზურაბ ავალიშვილი, იმავე დროს, სუფთა ქაღალდზე რაღაცას ხატავდა.

საუბრის დამთავრებისას ნინომ და ივანემ სთხოვეს ზურაბს ეჩვენებია ნახატი და მან გადასცა ნახატი “რუსეთის სინოდის მიერ შებოჭილი ქართული ეკლესია და მისი მოციქული ვანო ჯავახიშვილი“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 352).

ქართულ ეკლესიაზე შემოხვეული სამი მახრჩობელა ნიშნავს პეტერბურგის, მოსკოვისა და კიევის მიტროპოლიტებს, ხოლო ნახატის კუთხეში გამოსახულია ახალგაზრდა ივანე ჯავახიშვილი, როგორც “ქართული ეკლესიის მოციქული“.

აქვე საყურადღებოა, ქართული პოლიტიკისა და კულტურის ორგანოს გაზეთ “საქართველოს“ ფურცლებზე (მიუნხენი №3 ნომერში (1951 წ.) ი. კ-ს ინიციალებით დაბეჭდილი მოგონება უნივერსიტეტის ცხოვრებიდან: “1925 წელს ტფილისის უნივერსიტეტს ესტუმრნენ საკავშირო მთავრობის წარმომადგენლები, მათ შორის მიხეილ კალინინი და საგარეო საქმეთა სახალხო კომისარი გიორგი ჩიჩერინი.

უნივერსიტეტის ეზოში აუარებელმა სტუდენტმა მოიყარა თავი. ჩიჩერინმა სიტყვა რომ გაათავა, სტუდენტობამ ატეხა ყვირილი: “გაიყვანეთ რუსის წითელი ჯარი საქართველოდან!“, “მოგვეცით სახალხო რეფერენდუმი!“

უფროსი კურსის სტუდენტებმა ქართული დროშები აღმართეს და უნივერსიტეტის შესავალ კარებთან ქართული ეროვნული ჰიმნი “დიდება” იმღერეს...

1925 წლის დასასრულს ტფილისში ჩამოვიდა და უნივერსიტეტს ეწვია ცნობილი მეცნიერი ნიკო მარი. მის გამოჩენას სტუდენტობა დუმილით შეხვდა, მაგრამ როცა დარბაზში გამოჩნდა უნივერსიტეტის რექტორი ივანე ჯავახიშვილი, სტუდენტობა ფეხზე ადგომით და “ვაშას” ძახილით მიეგება საყვარელ მასწავლებელს. ნიკო მარის ლექცია არ შემდგარა“ (გ. შარაძე, 1992, გვ. 186-187).

ერთი შეხედვით ამ ფაქტს დეტალი ეთქმის, მაგრამ იგი მრავლის მთქმელია და გამოხატავს ახალგაზრდობის გულწრფელ, უღრმეს პატივისცემას და მოკრძალებას ერის სასიქადულო შვილისადმი.

ემიგრანტთა მოგონებები ივანე ჯავახიშვილზე მრავალია, მაგრამ ის მაინც ერთ ფოკუსში იყრის თავს და საბოლოოდ მიხაკო წერეთლის მოგონებებში გაჟღერებულ ჭეშმარიტებამდე მივყავართ: “ჯავახიშვილი იმ დროს რომ დაბადებულყო, იგი იქნებ სხვა ექვთიმე ან გიორგი მთაწმინდელი, ან ეფრემ მცირე ყოფილიყო, ან თუ გინდ გრიგოლ ხანძთელი, რადგან იგი ახალ საქართველოში იგივე მოვლენა იყო, როგორც იყვნენ ეს დიდი მამანი ძველ საქართველოში“.

დღეს საქართველოს პირველი დედა უნივერსიტეტი სიამაყით ატარებს მისი დამაარსებლის სახელს, რაც მისი ფასდაუდებელი მოღვაწეობის ნიშანსვეტია.

დამოწმებული ლიტერატურა

- გ. ღამბაშიძე, 1968** - გ. ღამბაშიძე, პეტრე მელიქიშვილის ხსოვნას, ჟურნალი “კავკასიონი” XIII, პარიზი, 1968.
- გ. შარაძე, 1987** - გ. შარაძე, ქართველების ეროვნული წარმართობა, გაზეთი “ლიტერატურული საქართველო” (№39, 25. 09), თბ., 1987.
- გ. შარაძე, 1991** - გ. შარაძე, უცხოეთის ცის ქვეშ, ტ. I, თბ., 1992.
- გ. შარაძე, 1992** - გ. შარაძე, ამერიკელი ქართველები თვალის ერთი გადავლებით, თბ., 1992.
- მ. წერეთელი, 1940** - მ. წერეთელი, ივანე ჯავახიშვილი, ჟურნალი "Revue de Kartvelologie", ტ. XXIV, ბერლინი, 1940.

MARIAM MARJANISHVILI

THE PORTRAIT OF THE FOUNDER OF UNIVERSITY – IN EMIGRANT’S MEMORIES

It is said that “a great man is great even in details”. This is how we should discuss the episodes of life and work of a great scientist, academician Ivane Javakhishvili, which are depicted in the memories of Georgian political emigrants.

First of all, we will cite the report of a famous emigrant Mikhako Tsereteli, which he made in 1940 in Berlin at the event dedicated to Ivane Javakhishvili: “Ivane Javakhishvili died!” I heard this terrible news several weeks ago and it broke my heart, I suppose the news broke the hearts of all Georgians alike, all for whom Ivane Javakhishvili was familiar name.

I don’t say “Professor Ivane Javakhishvili” or “Scientist Ivane Javakhishvili”, I just mention him by name and surname since he was unique like Ilia Chavchavadze. The latter’s name and surname has always been connected with “greatness” and similarly, Ivane Javakhishvili’s name is associated with great intellect, research of Georgia’s past, with great personality, who was born on Georgian land and will always remain its pride.

Ivane’s titles were numerous – he was a professor, academician, scientist, he was the rector of the university for a long time, etc. There were other academicians, professors, university rectors, but they didn’t have the same value as Ivane Javakhishvili, that’s why we are gravely sorry to lose him as we knew him, knew his invaluable contribution to the Georgian science. We value him and feel all the greatness, power and purity of his personality.

In his report, which was published in the magazine “Revue de Kartvelologie” (vol. XXIV, p. 323-360), the author gives a deep scientific analysis of Ivane Javakhishvili’s contribution to the publication of “The History of the Georgian Nation” in two volumes.

“The History of Georgian Nation” is a real pearl among Ivane Javakhishvili’s works, in which he depicted the lives of great kings and other public figures and described the history of Georgian nation and its politics.

Alongside with Ivane Javakhishvili’s scientific contribution, Mikhako Tsereteli mentions his personal qualities. Ivane Javakhishvili’s great personality, his bravery and strong will are discussed in Givi Kobakhidze’s essay “Ivane Javakhishvili”, which was published in 1956 in the newspaper “The Georgian Nation”. Here, the author pays special attention to one fact: “In 1937, during the great repression, when Stalin and Beria’s terror physically affected Georgian people, Beria called Ivane Javakhishvili to his office “to talk about serious issues”... He “asked” Ivane to write a history of Georgian Bolshevik Party. Beria must have thought that at the time of terror Ivane Javakhishvili would not dare to refuse, would agree to write the history of “outstanding” Communist Party and would lose his name which he had deserved and gained among Georgian people. But he was bitterly mistaken. Ivane Javakhishvili refused! He said: “Since my youth, my goal has been to learn the Old History of Georgia. I want to

serve this goal till death. You have a lot of young historians who will write the history of political party much better”.

At the end of his memories Givi Kobakhidze remarks on Ivane Javakhishvili's contribution: “Ivane teaches us how to take care of our nation, every time, in the present and future... Last century, it was Ilia Chavchavadze who led the way. The XX century belongs to Ivane Javakhishvili!”

Ivane Javakhishvili's great personality is also mentioned in the emigrant Vakhtang Ghambashidze's memoir: “The wonderful group photo was crowned by a group of professors around the rector, and among them was our precious Ivane Javakhishvili whose face was full of satisfaction and awe. One of his noble actions was to appoint Professor P. Melikishvili the first rector, who created strong roots for Georgian education: he put an experienced scientist as a head which had a great importance for a young university”. The complete image of the scientist and a great personality is given in Grigol Robakidze's memoir “Ivane Javakhishvili”, which he wrote in Berlin 1944 and which was published Paris in 1964.

There are a lot of memories about Ivane Javakhishvili in emigrants' works : “If Javakhishvili had been born in those times, he might have been another Ekvtime or Giorgi Mtatsmindeli, Efrem Mtsire or Grigol Khantsteli, for he had the same importance in present day Georgia as those great fathers did in Georgia of old times”.